

ПРАВИЛА ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ В ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ ТУРКМЕНИСТАНУ ТА РЕСПУБЛІКИ УЗБЕКІСТАН

RULES OF LEGAL TECHNOLOGY IN THE LEGAL SYSTEMS OF TURKMENISTAN AND REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Хаустова М.Г., к.ю.н.,
доцент кафедри теорії та філософії права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті обґрунтовується, що юридична техніка в правотворчості охоплює нормативні акти, тобто техніко-юридичні прийоми й правила вироблення законів і підзаконних нормативно-правових актів. Від юридичної техніки значною мірою залежать ефективність законодавства загалом, його правильне розуміння та використання суб'єктами правозастосування, його належний вид, систематизація тощо. Сьогодні вже не викликає сумнівів той факт, що юридична техніка має не лише прикладне (допоміжне), а й істотне значення для регулювання суспільного життя. Тому цілком природним є значне підвищення інтересу науковців і практиків до проблем юридичної, нормотворчої, законодавчої техніки. Ураховуючи викладене, зазначимо, що мета статті – розглянути нормотворчу юридичну техніку як явище багатоаспектне. Передусім як практичну юридичну діяльність, яка здійснюється за певних стадій і на основі відповідних правил, що дає змогу вирішувати стратегічні завдання Республіки Узбекистан і Туркменістану. Підкреслюється, що кожен народ, який буде вільне демократичне суспільство, прагне до того, щоб прийняті закони були справедливими і гуманними, простими і доступними, повністю відповідали інтересам і правам людини. І важливу роль тут відіграє вдосконалення законодавчого процесу, діяльності органу, що приймає закони. Необхідність у збагаченні й диференціації знань у галузі нормотворчої юридичної техніки пояснюється все більш активною роллю нормативних правових регуляторів у глобальному світі. Нормативні правові акти «нової формації», що забезпечують регулювання сучасних суспільних відносин, повинні відповідати високому юридико-технічному вимогам. У зв'язку з цим оновлення нормативного правового масиву на основі поєднання наукового підходу й запитів юридичної практики являє собою актуальне завдання. Якість та ефективність прийнятих нормативних правових актів є найважливішими умовами успішного регулювання суспільних відносин. Як відомо, нормативно-правові акти не виникають спонтанно. У будь-якій державі це інструменти соціального розвитку, тому існують програми прийняття нормативно-правових актів, для систематизації та уніфікації яких застосовуються певні правила складання нормативно-правових актів і правозастосовних документів.

Завданням держави в галузі законодавчої діяльності передусім є приведення всієї системи законодавства у відповідність до конституційних норм і міжнародно-правових принципів і стандартів забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина, установа порядку й законності. Рівень культури законотворчого процесу є показниками цивілізованості суспільства. Проголошується про необхідність створення діючого механізму моніторингу та контролю Конституційним судом за відповідністю норм, що містяться в прийнятих нормативно-правових актах, міждержавних договірних та інших зобов'язаннях Республіки Узбекистан, Конституції Узбекистану й невідкладного прийняття рішення, спрямованого на скасування прийнятих актів і рішень, які суперечать її нормам, з упродовженням чинного порядку виконання його рішень.

Аналізується, що законотворчий процес традиційно, зокрема, в Узбекистані та в Туркменістані складається з декількох стадій.

Отже, сучасні юридичні наука і практика Республіки Узбекистан і Туркменістану акцентують увагу на якості й ефективності системи законодавства держави, що зумовлено активізацією роботи всіх державних структур у сфері нормотворчої діяльності. Ефективність і результативність законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів великою мірою залежать від точності юридичного формулювання, від того, наскільки вони є логічно пов'язаними та послідовними в єдності застосування юридичних понять і термінів. На це й спрямовані правила та способи юридичної техніки, яку використовує нормотворець під час підготовки проектів нормативно-правових актів.

Ключові слова: нормотворчість, парламент, юридична техніка, законодавча техніка, Олій Мажліс Республіки Узбекистан, Сенат Олій Мажлісу Республіки Узбекистан, Меджліс Туркменістану, правова система, юридичне письмо.

The article substantiates that the legal technique in lawmaking covers regulations, ie technical and legal techniques and rules in the development of laws and bylaws. The effectiveness of the legislation in general, its correct understanding and use by law enforcement agencies, its proper form, systematization, etc. largely depend on the legal technique. Today, there is no doubt that the legal technique is not only applied (auxiliary), but also essential for the regulation of public life. Therefore, it is quite natural to significantly increase the interest of scientists and practitioners in the problems of legal, rule-making, legislative techniques. Given the above, we note that the purpose of the article – to consider the rule-making legal technique as a multifaceted phenomenon. First of all, as a practical legal activity carried out at certain stages and on the basis of appropriate rules, which allows to solve strategic tasks of the Republic of Uzbekistan and the state of Turkmenistan. The article emphasizes that every nation that builds a free democratic society strives to ensure that the laws passed are fair and humane, simple and accessible, and fully consistent with human interests and rights. And an important role here is played by the improvement of the legislative process, the activities of the law-making body. The need for enrichment and differentiation of knowledge in the field of rule-making legal techniques is explained by the increasingly active role of regulatory regulators in the global world. Normative legal acts of the "new formation", which ensure the regulation of modern social relations, must meet high legal and technical requirements. In this regard, updating the regulatory legal framework based on a combination of scientific approach and the demands of legal practice is an urgent task. The quality and effectiveness of the adopted regulations are the most important conditions for successful regulation of public relations. Regulations do not arise spontaneously. In any state, these are instruments of social development and therefore there are programs for the adoption of regulations, for the systematization and unification of which apply certain rules for drafting regulations and law enforcement documents.

The task of the state in the field of legislative activity, first of all, is to bring the entire system of legislation in line with constitutional norms and international legal principles and standards of fundamental human and civil rights and freedoms, the establishment of law and order and legality. The level of culture of the legislative process is an indicator of the civilization of society. Declares the need to create an effective mechanism for monitoring and control by the Constitutional Court in accordance with the norms contained in the adopted regulations, interstate treaties and other obligations of the Republic of Uzbekistan to the Constitution of Uzbekistan and immediate decision to repeal acts and decisions that contradict its norms, with the introduction of the current procedure for the implementation of its decisions.

The article analyzes that the legislative process traditionally, in particular, in the republics of Uzbekistan and Turkmenistan, consists of several stages. Thus, modern legal science and practice of the Republic of Uzbekistan and Turkmenistan focus on the quality and efficiency of the state legislation, which is due to the intensification of the work of all government agencies in the field of rulemaking. The effectiveness and efficiency of laws and regulations largely depend on the accuracy of legal wording, on how logically related and consistent they are in the unity of application of legal concepts and terms. This is the purpose of the rules and methods of legal techniques used by the legislator during the preparation of draft regulations.

Key words: rule-making, Parliament, legal technique, legislative technique, Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Senate of Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Mejlis of Turkmenistan, legal system, legal letter.

Вступ. Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, – курс на інноваційний розвиток і модернізацію – зумовлюють потребу в перегляді та оновленні наукової парадигми, у тому числі правової. Необхідність у збагаченні й диференціації знань у галузі нормотворчої юридичної техніки пояснюється все більш активною роллю нормативних правових регуляторів у глобальному світі. Нормативні правові акти «нової формації», що забезпечують регулювання сучасних суспільних відносин, повинні відповідати високим юридико-технічним вимогам. У зв'язку з цим оновлення нормативного правового масиву на основі поєднання наукового підходу й запитів юридичної практики являє собою актуальне завдання.

Мета статті – розглянути нормотворчу юридичну техніку як явище багатоаспектне, передусім як практичну юридичну діяльність, яка здійснюється за певних стадій і на основі відповідних правил, що дає змогу вирішувати стратегічні завдання Республіки Узбекистан і Туркменістану.

Виклад основного матеріалу. Проблема юридичної техніки як самостійна наукова проблема посідає особливе місце в доктрині міжнародного публічного права. Французький учений-енциклопедист Ш.Л. Монтеск'є (1689–1755) у знаменитій праці «Про дух законів» представив деякі принципи викладу законів. На його думку, до таких належать простота складу, визначеність, стислість нормативного матеріалу [1].

Англійський учений С. Бентам (1748–1832) у творі «Тактика законодавчих зборів» міркував про закони і правила їх складання. При цьому він говорив не тільки про законодавчу мову, а й внутрішню структуру нормативних актів [2, с. 46]. Це було серйозним досягненням ними прогресу в галузі юридичної техніки. Уперше термін «юридична техніка» ввів у науковий обіг у XIX столітті німецький юрист Рудольф Ієрінг. У 1906 р. видано його книгу «Юридична техніка». Висновки, викладені німецьким ученим, що складання законів необхідно здійснювати за правилами, заздалегідь продуманими, не втратили актуальності і в цей час.

В останні роки в українській і зарубіжній правовій літературі з'явилися наукові праці із цієї проблеми вчених: І. Білі, Р. Стефанчук, І. Онищук, Д. Ковачевої, Т. Кашаніної та ін. Як зазначає В. Калина, юридична техніка – це система правил пізнавально-логічного й нормативно-структурного формування правового матеріалу з метою підготовки тексту правового акта. Ці правила можна розділити на шість взаємопов'язаних груп: пізнавально-юридичні, нормативно-структурні, мовні, документально-технічні, процедурні. Кожна група, у свою чергу, складається із сукупності конкретних правил, які передбачають певні дії та використання прийомів [3, с. 152–153].

Т. Кашаніна визначає, що юридична техніка – це сукупність різних правил проведення юридичної роботи і складання правових документів. При цьому автор виділяє змістові правила, правила логіки, структурні правила, мовні правила, формальні (реквізитні) вимоги, процедурні правила [4, с. 23–25].

Підсумовуючи думки вчених, які займаються цією науковою проблемою, можемо резюмувати, що ретельно відпрацьований текст правового акта є важливою умовою й характеристикою його високої якості. Тільки в такому вигляді він полегшує правильне розуміння змісту норм, що передбачають у них юридичні дії. В іншому випадку ігнорування правил складання й узгодження проектів нормативно-правових актів, неправильний вибір предмета регулювання, форми, способу правового регулювання та інші юридичні помилки різко знижують ефективність правової системи.

Політика всеосяжних реформ, ініційована Президентом Туркменістану Гурбангулі Бердимухамедовим, яка послідовно здійснюється в країні з 2007 року, і другим Президентом Республіки Узбекистан Шавкатом Міро-

моновичем Мірзійоевим, надала потужний імпульс оновленню практично всіх сторін життя Туркменістану та Узбекистану, поклавши початок докорінним змінам, багатом в чому визначає розвиток країн як сучасних і самостійних держав.

Кожен народ, який будує вільне демократичне суспільство, прагне до того, щоб прийняті закони були справедливими і гуманними, простими і доступними, повністю відповідали інтересам і правам людини. Важливу роль відіграє вдосконалення законодавчого процесу, діяльності органу, що приймає закони. Саме цю мету ставив перехід Олій Мажлісу Республіки Узбекистан, що є вищим державним представницьким органом і здійснює законодавчу владу, на двопалатну систему. Саме таке рішення схвалено на референдумі народом Узбекистану, що проведений у країні 27 січня 2002 року. Також 12 грудня 2002 року прийнято 2 важливі конституційні закони: «Про законодавчу Палату Олій Мажлісу Республіки Узбекистан» [5] і «Про Сенат Олій Мажлісу Республіки Узбекистан» [6]. 23 квітня 2003 року прийнято Закон «Про внесення змін і доповнень до Конституції Республіки Узбекистан» [7] з метою закріплення правового статусу двопалатного Парламенту.

Створення двопалатного парламенту сприяє створенню системи стримувань і протигав, необхідних для ефективного здійснення ним своїх повноважень, прийняття обґрунтованих і зважених рішень і загалом підвищення якості законотворчої роботи. Конституція Республіки Узбекистан, що відображає прихильність правам людини й соціальної справедливості, а також прийняті на її основі закони слугують міцним фундаментом побудови демократичної правової держави й сильного громадянського суспільства. Створення двопалатного парламенту стало важливим кроком на шляху вдосконалення вищих органів державної влади республіки, відповідно до сучасних умов, загальноприйнятих норм демократії. Стало можливим змінити порядок підготовки і прийняття законодавчих актів, що сприяє поліпшенню якості законотворчої роботи.

Згідно з Конституцією Республіки Узбекистан, держава виражає волю народу, служить його інтересам. Референдум поряд із виборами є безпосереднім вираженням волі народу. Рішення, прийняті референдумом, мають вищу юридичну силу й можуть бути скасовані або змінені лише шляхом референдуму.

24 жовтня 2020 року Меджліс Туркменістану прийняв закон про новий двопалатний парламент, який отримав назву «Міллі Генгеш» («Національна Рада»). Президент Гурбангулі Бердимухамедов підписав Закон «О Милли Генгеше Туркменистана», а також Конституційний закон Туркменістану «О признании утратившим силу Конституционного Закона Туркменистана «О Халк Маслахаты Туркменистана» [8]. Як проголосив Президент держави: «Конституційні реформи в нашій нейтральній державі, де ідеалом є право і гідність, благополуччя і процвітання людини в суспільстві, мир і злагода, сприятимуть забезпеченню людині та громадянину гарантованих Конституцією Туркменістану широких прав і свобод» [9].

У зв'язку із цим одним із ключових факторів успішного поступального розвитку та зміцнення правових основ Туркменської держави й Республіки Узбекистан є систематичне вдосконалення національної законодавчо-правової бази, покликаної забезпечити надійний фундамент для здійснення всіх намічених планів і програм реформування. Відповідно, підвищуються вимоги до якості законотворчої роботи, що повинна відповідати кращим світовим стандартам і досвіду зарубіжних країн, які добре себе зарекомендували.

Досліджуючи практику законотворчості і правозастосування в різних країнах, можна зробити висновок, що однією з найважливіших умов ефективного вдосконалення законодавства є оволодіння учасниками законотворчої діяльності системою певних вимог до процесу

формування та вдосконалення системи нормативно-правових актів. Ці вимоги як єдиний комплекс принципів, прийомів і методів утілюються в галузі знань, що іменується законодавчою технікою [10, с. 23].

Цю ідею підтримують й українські дослідники, зокрема І. Онищук зазначає, що стійке функціонування механізму держави залежить від його інструментально-технологічної оснащеності. Наявність в арсеналі державних органів високоякісних правових засобів і науково обґрунтованих технологій юридичної діяльності дає змогу успішно вирішувати завдання, які стоять перед державою на сучасному етапі. Удосконалення правових технологій – необхідна умова підвищення ефективності роботи державних органів та одна з найважливіших проблем у сучасній юридичній науці [11, с. 13].

Отже, центральне місце в юридичних технологіях посідають *правила техніки юридичного письма*. Як засоби гарантування належної якості нормативно-правових актів, вони забезпечують оформлення змісту нормативно-правових актів у процесі їх розробки та прийняття [12, с. 31]. Саме юридичні технології забезпечують необхідні передумови для використання засобів, способів і правил з арсеналу юридичної техніки, спрямованих на продукування найбільш якісних нормативно-правових актів – основи регламентування відповідних суспільних відносин [11, с. 104].

Якість та ефективність прийнятих нормативних правових актів є найважливішими умовами успішного регулювання суспільних відносин. Завданням держави в галузі законодавчої діяльності передусім є приведення всієї системи законодавства у відповідність до конституційних норм і міжнародно-правових принципів і стандартів забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина, установлення правопорядку й законності. Рівень культури законотворчого процесу є показником цивілізованості суспільства.

У законодавстві Узбекистану й Туркменістану передбачено, що *законодавча техніка* – сукупність правил, методів, засобів і прийомів (інструментів), які використовуються для організації та здійснення правотворчої діяльності.

Як відомо, нормативно-правові акти не виникають спонтанно. У будь-якій державі це інструменти соціального розвитку, тому існують програми прийняття нормативно-правових актів, для систематизації та уніфікації яких застосовуються певні правила складання нормативно-правових актів і правозастосовних документів.

Відповідно до ст. 5 *Закону Республіки Узбекистан «Про Нормативно-правові акти»* від 2012 року, визначаються такі *види нормативно-правових актів*: Конституція Республіки Узбекистан; закони Республіки Узбекистан; постанови палат Олій Мажлісу Республіки Узбекистан; укази й постанови Президента Республіки Узбекистан; постанови Кабінету Міністрів Республіки Узбекистан; накази та постанови міністерств, державних комітетів і відомств; рішення органів державної влади на місцях. Визначено, що нормативно-правові акти є актами законодавства й утворюють законодавство Республіки Узбекистан.

Конституція та закони Республіки Узбекистан, постанови палат Олій Мажлісу Республіки Узбекистан є законодавчими актами.

Укази й постанови Президента Республіки Узбекистан, постанови Кабінету Міністрів Республіки Узбекистан, накази й постанови міністерств, державних комітетів і відомств, рішення органів державної влади на місцях є підзаконними актами [13].

У статті 6 Закону Туркменістану «Про правові акти» закріплюється, що систему законодавства Туркменістану становлять Конституція, відповідні їй нормативні акти та інші нормативні правові акти, у тому числі нормативні рішення Генгеші. Цілісність системи законодавства Туркменістану забезпечується за допомогою: дотримання порядку прийняття нормативно-правових актів, унесення

в них змін і доповнень, установлених законодавством; дотримання Конституції та ієрархії нормативних правових актів, закріпленої цим Законом; офіційного опублікування законів та інших нормативних правових актів, які зачіпають права, свободи й обов'язки людини та громадянина [14].

Нормативні правові акти поділяються на:

– *основні* (Конституція, конституційні закони, кодекси, закони; нормативно-правові постанови Меджлісу Туркменістану; нормативно-правові укази Президента Туркменістану; нормативно-правові постанови Президента Туркменістану; нормативно-правові постанови Кабінету Міністрів Туркменістану; нормативно-правові накази міністерств і галузевих органів управління; нормативно-правові постанови халк маслахати; нормативно-правові акти хякімов; нормативні рішення Генгешей);

– *похідні види* (положення, технічний регламент, правила, інструкції) [14].

У законах «Про нормативно-правові акти» Республіки Узбекистан і Туркменістану *визначені основні вимоги, які застосовуються до нормативно-правових актів*. Підкреслюється, що текст нормативно-правового акта викладається лаконічно, простою і зрозумілою мовою. Використовувані в нормативно-правовому акті поняття й терміни вживаються однаково відповідно до їх значення, прийнятого в законодавстві, що виключає можливість різного тлумачення. Не допускається вживання застарілих і багатозначних слів і виразів, образних порівнянь, епітетів, метафор.

У нормативно-правовому акті можуть зазначитися правові засоби його реалізації, включаючи джерела фінансування, заходи стимулювання, заохочення і контролю.

У нормативно-правовому акті, що встановлює обов'язки державних органів та інших організацій, а також посадових осіб і громадян, передбачаються заходи відповідальності за їх порушення, якщо такі заходи не передбачені законодавством або не повинні бути встановлені в окремому нормативно-правовому акті.

Нормативно-правовий акт може мати преамбулу, яка містить роз'яснення мотивів і цілей його прийняття. Правові норми в преамбулі не включаються.

У законах Республіки Узбекистан правові норми викладаються у вигляді статей, що мають порядковий номер. Статті можуть поділятися на частини. У частинах статей можуть міститися пункти, підпункти й абзаци. В інших нормативно-правових актах правові норми викладаються у вигляді пунктів, що мають порядковий номер. Пункти можуть поділятися на підпункти й абзаци.

Статті (пункти) близького змісту значних за обсягом нормативно-правових актів об'єднуються в параграфи та глави. У необхідних випадках глави можуть об'єднуватися в розділи та підрозділи. Розділи, підрозділи, глави й параграфи мають заголовки та нумеруються.

У необхідних випадках у нормативно-правовому акті подається коротке визначення юридичних, технічних та інших спеціальних термінів і понять, застосовуються загальноприйняті скорочення й даються пояснення інших скорочень.

У разі необхідності в нормативно-правовому акті відтворюються окремі положення з нормативно-правового акта вищої юридичної сили з посиланням на такий акт [13; 14].

Посилання в нормативно-правових актах застосовуються у випадках, коли необхідно показати взаємний зв'язок правових норм або уникнути повторень. Посилання повинні бути конкретними й указувати на нормативно-правовий акт або на його окремі положення.

У Концепції вдосконалення нормотворчої діяльності, затвердженій Указом Президента Республіки Узбекистан від 8 серпня 2018 року № УП-5505, визначено, що динамічний розвиток законодавства пов'язаний зі змінами низки сфер

суспільного життя, що призвело до появи великої кількості норм, які іноді вступають у протиріччя з чинним законодавством. Ця обставина зумовлює необхідність кардинального перегляду всього масиву законодавства для досягнення намічених цілей і завдань проведених реформ. У зв'язку із цим у розділі II цієї Концепції наголошується на необхідності вдосконалення порядку ініціювання, розробки та прийняття нормативно-правових актів, а також моніторингу їх виконання, що передбачає впровадження концептуально нових механізмів, які забезпечують якість, прозорість, системність, узгодженість і суспільну залученість [15].

Крім того, проголошується про необхідність створення діючого механізму моніторингу та контролю Конституційним судом за відповідністю норм, що містяться в прийнятих нормативно-правових актах, міждержавних договірних та інших зобов'язаннях Республіки Узбекистан Конституції Узбекистану, і невідкладного прийняття рішення, спрямованого на скасування прийнятих актів і рішень, які суперечать її нормам, з упрощенням чинного порядку виконання його рішень.

Законотворчий процес традиційно, зокрема, в Узбекистані й Туркменістані складається з декількох стадій. **Первісною стадією є розробка політики в передбачуваний галузі правового регулювання.** Передусім необхідно мати ясність: для чого потрібно регулювання? Необхідно правове обґрунтування для регулювання, визначення ролі держави в регулюванні, доцільності й ефективності регулювання, ступеня залученості всіх зацікавлених сторін у виклад основної політики тощо. Ця стадія супроводжується внесенням проекту нормативного акта до нормотворчого суб'єкта уповноваженими суб'єктами нормотворчої ініціативи. Так, відповідно до ст. 111 Регламенту Законодавчої Палати Олій Мажлісу Республіки Узбекистан від 28 липня 2005 року, право законодавчої ініціативи належить Президенту Республіки Узбекистан, Республіки Каракалпакстан в особі її вищого представницького органу державної влади, депутатам Законодавчої палати Олій Мажлісу Республіки Узбекистан, Кабінету Міністрів Республіки Узбекистан, Конституційному Суду, Верховному суду, Вищому господарському суду, Генеральному прокурору Республіки Узбекистан.

Право законодавчої ініціативи здійснюється у формі внесення в законодавчу Палату проектів Конституції Республіки Узбекистан, конституційних законів і законів Республіки Узбекистан; проектів законів про внесення змін і доповнень в Конституцію Республіки Узбекистан, конституційні закони. Відповідно до ст. 33 Регламенту, з метою ефективної організації діяльності Законодавчої Палати, здійснення координації роботи комітетів, організації попереднього розгляду питання про планування законопроектної роботи утворюється Кенгаш [16].

Відповідно до ст. 83 Конституції Туркменістану, право законодавчої ініціативи належить Президенту Туркменістану, депутатам Меджлісу Туркменістану, Кабінету Міністрів Туркменістану й Верховному Суду Туркменістану [17].

Далі слідує **стадія організації підготовки/розробки основного законодавства**, яка передбачає координацію діяльності уповноважених органів, залучених до сфери регулювання, визначення компетентної групи юристів і фахівців у регульованій галузі, забезпечення комп'ютерними технологіями в процесі розробки законодавства (програмне забезпечення, інтерактивний доступ для цілей пошуку законів, які будуть порушені змінами або прецедентами), консультативні процедури із зацікавленими сторонами тощо.

Наступним етапом є безпосередньо процес розробки основного законодавства. Тут важливо слідування загальноновизначеним міжнародним стандартам, правилам юридичної техніки, дуже важливим є правильний вибір форми закону (кодекс тощо) і визначення кола регульованих ним відносин, відображення в ньому конституційних принци-

пів, єдність та узгодженість усієї системи законодавства. Одним із головних принципів законотворчого процесу є науковий характер законотворчості та його зв'язок із правозастосовною практикою. Наукова обґрунтованість законотворчої діяльності – необхідна умова якості прийнятих законів та ефективності норм, що в них містяться. Передусім це залежить від рівня професіоналізму та компетентності тих, хто зайнятий розробкою і науковою експертизою законопроектів. Отже, одним із засобів забезпечення підготовки якісного нормативно-правового акта є проведення експертизи проекту нормативно-правового акта або вже прийнятого.

Крім того, закріплені Конституціями Республіки Узбекистан і Туркменістану принципи конституційності й законності правотворчого процесу поширюються як на зміст нормативно-правового акта, так і на процедуру його прийняття.

У широкому сенсі дотримання принципів конституційності й законності при прийнятті нормативних правових актів забезпечується здійсненням юридичної та інших видів експертиз нормативних правових актів і їх проектів. У зв'язку із цим саме проведення юридичної експертизи проектів нормативно-правових актів дає змогу значно поліпшити якість актів, запобігти можливим колізіям, протиріччям і правовій невизначеності, виключити можливі негативні наслідки при реалізації нормативних приписів. Водночас обов'язкова юридична експертиза проектів нормативно-правових актів є традиційним та апробованим видом експертизи, основною метою якої є побудова ефективної системи законодавства, що відповідає національним інтересам.

Відповідно до глави 5 «Експертиза проектів нормативних правових актів» Закону Туркменістану «Про правові акти» від 26 серпня 2017 року № 589-V, проекти нормативних правових актів надсилаються до Міністерства адалат (юстиції) Туркменістану для проведення юридичної експертизи, за винятком нормативних правових постанов Меджлісу (однопалатного парламенту) Туркменістану. При цьому рішення про проведення експертизи проекту нормативних правових актів може бути прийнято уповноваженим органом; коли проект нормативно-правового акта готується на договірній основі, експертиза проекту може бути проведена за рішенням замовника проекту.

Законом також передбачається можливість проведення додаткових видів експертиз: закріплено цілі проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів; установлено, що проекти законодавчих та інших нормативних правових актів, наслідки прийняття яких можуть створити загрозу екологічній безпеці, охороні навколишнього середовища, підлягають обов'язковій екологічній експертизі; експертиза проектів нормативно-правових актів може проводитися науковими установами та закладами вищої професійної освіти відповідного напрямку, експертами, залученими серед учених і фахівців залежно від змісту цього проекту [14].

Як і будь-яка експертиза, експертиза проектів нормативно-правових актів може бути первинною, додатковою (призначеною для отримання додаткових, більш повних відомостей, ніж отримані при початковій експертизі) і повторною (призначеною для уточнення отриманого експертного висновку за наявності підстав для сумнівів у його достовірності). Залежно від цілі проведення експертизи законопроектів можна виділити такі їх види:

1. **Юридична (формально-юридична) експертиза.** Вона проводиться з метою встановлення відповідності цього законопроекту нормативно-правовим актам вищої юридичної сили. Юридична експертиза законопроекту дає змогу встановити правомірність затвердження його положень, наявність (або відсутність) у них протиріч із Конституцією та іншими актами (і, відповідно, з'ясувати, чи будуть вони мати юридичну силу), визначити, яке місце посяде новий акт у системі законодавства.

2. *Правова експертиза.* Правова експертиза спрямована на встановлення відповідності (або невідповідності) планованого нормативного правового акта вимогам норм права, суспільному інтересу, соціальним потребам. Правова експертиза передбачає моделювання й аналіз наслідків впливу, який матиме планований до прийняття акт на суспільні відносини, установа його економічної й соціальної доцільності, можливості виконання, фінансової обґрунтованості. Крім того, у ході проведення такої експертизи перевіряється відповідність сформульованих положень науковим напрацюванням, панівним правовим доктринам у сфері регульованих суспільних відносин. У такого роду експертизах в обов'язковому порядку повинні брати участь фахівці в регульованій галузі суспільних відносин: економісти, фінансисти, політологи, соціологи, можлива участь фахівців у природничих науках.

3. *Технічна експертиза.* У ході роботи над створенням і зміною нормативних правових актів величезну роль, як уже неодноразово зазначалося, відіграє їх технічна досконалість. Тому їх технічна експертиза, яка являє собою встановлення факту дотримання основоположних принципів і правил законодавчої техніки, а так само аналіз обґрунтованості застосування тих чи інших технічних методів законотворчості, може бути дуже важливою для подальшої долі законопроекту. Цю експертизу можуть проводити фахівці в галузі законодавчої техніки, наприклад, спеціальні експерти Міністерства адалат або правових підрозділів центральних органів виконавчої влади. Утім технічна експертиза може проводитися й приватними особами, наприклад, фахівцями-правознавцями, що спеціалізуються в галузі законодавчої техніки.

4. *Лінгвістична експертиза.* Вона являє собою встановлення значення тексту майбутнього законодавчого акта, з'ясування справжнього змісту його розпоряджень, виходячи з правил державної мови, якою складаються закони, і традиційного значення вживаних слів.

Основними цілями експертизи законопроектів є:

- забезпечення високої якості, обґрунтованості, законності й актуальності проектів, що розробляються;
- прогнозування очікуваних соціальних, економічних, правових, екологічних та інших наслідків прийнятих актів.

Експерти самостійні в оцінці нормативного правового акта й не залежать від органу, що дав завдання на проведення експертизи. Особи, які беруть участь в експертизі проекту нормативного правового акта, мають право знайомитися з матеріалами й документами, пов'язаними з підготовкою проекту, у тому числі й із пропозиціями, висновками, зауваженнями та іншими матеріалами, отриманими під час узгодження й усенародного обговорення. Висновок експертизи розглядається при остаточному доопрацюванні проекту нормативного правового акта і його прийнятті відповідним державним органом і посадовою особою.

Остання стадія – *прийняття акта, його підписання й опублікування.* Закони приймаються простою більшістю голосів від установленого числа депутатів. Конституційні закони приймаються Меджлісом більшістю, не менше двох третин від установленого числа депутатів. Голова Меджлісу підтверджує своїм підписом автентичність прийнятого закону й направляє його для підпису Президенту Туркменістану. Процес підписання главою держави прийнятого парламентом закону називається промуніфікацією. Тільки після того, як закон затверджений президентом Туркменістану, він набуває юридичної сили, що зобов'язує всіх осіб, хто знаходиться на території нашої країни, виконувати його. Президент як гарант Конституції, підписуючи закон, підтверджує факт його конституційності, дотримання процедури прийняття й можливість включення цього закону в систему законодавства для регулювання суспільних відносин.

Підписаний Президентом Туркменістану закон Меджліс направляє для опублікування в пресі. Відповідно до частини 3 статті 5 Конституції Туркменістану, всі закони,

а також інші нормативні правові акти органів державної влади й управління, місцевого самоврядування публікуються для загального відома або оприлюднюються в інший спосіб, за винятком тих, що містять державну або іншу охоронювану законом таємницю [7]. Нормативні правові акти, що зачіпають права і свободи людини та громадянина, які не доведені до загального відома, є нечинними з моменту їх прийняття.

Під офіційним опублікуванням розуміється розміщення повного тексту закону (або іншого нормативно-правового акта) в періодичних виданнях – спеціально визнаних законодавством засобах масової інформації. Для законів такими виданнями є газети «Туркменістан» і «Нейтральний Туркменістан». Офіційним виданням Меджлісу Туркменістану, у якому публікуються закони Туркменістану й постанови Меджлісу, є «Türkmenistanyň Mejlisiniň Maglumatlary».

Відповідно до статті 84 Конституції Республіки Узбекистан, Закон набуває юридичної сили, коли він приймається Законодавчою Палатою, узгоджується Сенатом, підписується Президентом Республіки Узбекистан і публікується в офіційних виданнях у встановленому законом порядку. Закон, прийнятий Законодавчою палатою Олій Мажлісу Республіки Узбекистан, не пізніше десяти днів з дня прийняття направляється в Сенат Олій Мажлісу Республіки Узбекистан. Закон, схвалений Сенатом Олій Мажлісу Республіки Узбекистан, протягом десяти днів направляється Президенту Республіки Узбекистан для підпису й опублікування. Президент Республіки Узбекистан протягом тридцяти днів підписує закон та оприлюднює його. Закон у випадку відхилення Сенатом Олій Мажлісу Республіки Узбекистан повертається в Законодавчу палату Олій Мажлісу Республіки Узбекистан.

Якщо при повторному розгляді закону, відхиленого Сенатом Олій Мажлісу Республіки Узбекистан, Законодавча палата більшістю у дві третини голосів від загального числа депутатів знову схвалить закон, він уважається прийнятим Олій Мажлісом Республіки Узбекистан і направляється Законодавчою палатою Президенту Республіки Узбекистан для підписання й оприлюднення. Опублікування законів та інших нормативно-правових актів є обов'язковою умовою їх застосування [7].

Президент Узбекистану Шавкат Мірзієєв розпорядженням від 28 березня створив робочу комісію з розробки Концепції вдосконалення нормотворчої діяльності на довгострокову перспективу (до 2027 року). Її очолив спікер Законодавчої палати Олій Мажлісу Нурдінон Ісміюлу. Робочій комісії доручено провести глибокий критичний аналіз системи нормотворчої діяльності, яка сформувалася в республіці за всіма видами нормативно-правових актів і на кожному етапі їх опрацювання, від ініціювання пропозицій, обґрунтування їх необхідності, проведення експертиз та аналізів аж до оцінки впливу актів законодавства після їх прийняття. У розпорядженні йдеться про те, що нова концепція має визначити «інноваційні механізми і підходи нормотворчої діяльності як складова ефективної державної правової політики». Нова концепція нормотворчості буде вироблена з урахуванням кращого міжнародного та зарубіжного досвіду в тому числі й у сфері юридичної техніки, що сприятиме ефективному правовому регулюванню [15].

Висновки. Отже, сучасна юридична наука і практика Туркменістану та Республіки Узбекистан акцентують увагу на якості й ефективності системи законодавства держави, що зумовлено активізацією роботи всіх державних структур у сфері нормотворчої діяльності. Ефективність і результативність законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів великою мірою залежать від точності юридичного формулювання, від того, наскільки вони є логічно пов'язаними та послідовними в єдності застосування юридичних понять і термінів. На це й спрямовані правила та способи юридичної техніки, яку використовує нормотворець під час підготовки проектів нормативно-правових актів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Монтескьє де Ш. Л. О духе законов / пер. А.Г. Горнфельд ; общ. ред. и вступ. ст. М.П. Баскина. Москва : Гослитиздат, 1955. Книга 1. 627 с.
2. Бентам И. Тактика законодательных собраний. Челябинск : Социум, 2006. 199 с.
3. Калина В.Ф. Юридическая техника : учебник для прикладного бакалавриата. Москва : Юрайт, 2014. 291 с.
4. Кашанина Т.В. Юридическая техника : учебник. 2-е изд. Переработанное. Москва : Юрайт, 2011. 496 с.
5. О законодательной Палате Олий Мажлиса Республики Узбекистан : Конституционный закон Республики Узбекистан от 12.12.2020. *Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан*. 2002. № 12. Ст. 215.
6. О сенате Олий Мажлиса Республики Узбекистан : Конституционный закон Республики Узбекистан от 12.12.2020. *Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан*. 2002. № 12. Ст. 213.
7. Конституция республики Узбекистан. *Народное слово*. 1992. № 247 (438) ; *Ведомости Верховного Совета Республики Узбекистан*. 1994. № 1. Ст. 5 ; *Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан*. 2003. № 3–4. Ст. 27.
8. О внесении изменений и дополнений в Конституцию Туркменистана : Конституционный закон Туркменистана от 25 сентября 2020 № 297-VI. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35312427#pos=0;0.
9. Президент Туркменистана подписал Конституционный Закон о внесении изменений и дополнений в Конституцию. *The state news agency of Turkmenistan – Turkmenistan today*. 25.09.2020. URL: <http://tdh.gov.tm/news/en/articles.aspx&article24308&cat11>.
10. Чухвичев Д.В., Аширов Б.С. Законодательная техника : учебное пособие. Ашхабад : Центр ОБСЕ в Ашхабаде, 2011. 316 с.
11. Онищук І.І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах : монографія. 2-ге вид., стер. Харків : Право, 2019. 226 с.
12. Правове письмо : навчально-методичні матеріали / Р.О. Стефанчук, Д.А. Монастирський, В.Г. Рогожа, В.А. Ватрас ; за ред. Р.О. Стефанчука. Київ : СПД Юсип'юк В.Д., 2009. 230 с.
13. О нормативно-правовых актах : Закон Республики Узбекистан (новая редакция) № ЗРУ-342. *Собрание законодательства Республики Узбекистан*. 2012 г. № 52. Ст. 583; 2014. № 50. Ст. 588; 2015. № 32. Ст. 425; 2016. № 39. Ст. 457; 2017. № 37. Ст. 978 ; *Национальная база данных законодательства*. 2018. № 03/18/456/0512; 2018. № 03/18/459/0536; 2018. № 03/18/476/1087; 2019. № 03/19/512/2435 ; О правовых актах : Закон Туркменистана от 26 августа 2017 года № 589-V (в редакции Законов Туркменистана от 09.06.2018 № 32-VI, 14.03.2020 № 231-VI). URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=98294.
14. Концепция совершенствования нормотворческой деятельности, утвержденная Указом Президента Республики Узбекистан от 08.08.2018 № УП-5505. URL: <https://lex.uz/docs/3858812>.
15. О Регламенте Законодательной Палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан : Закон Республики Узбекистан 29 августа 2003 г. № 522-II. *Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан*. 2003. № 9–10. Ст. 136; *Собрание законодательства Республики Узбекистан*. 2007. № 15. Ст. 153, № 29–30. Ст. 298; 2008. № 52. Ст. 510; 2009. № 15. Ст. 179; 2011. № 16. Ст. 160; 2013. № 16. Ст. 215; 2014. № 16. Ст. 177, № 20. Ст. 222; 2015. № 52. Ст. 645; 2016. № 39. Ст. 457; 2017. № 24. Ст. 487. № 37. Ст. 978; *Национальная база данных законодательства*. 2018. № 03/18/459/0536. № 03/18/476/1087; 2018. № 03/18/486/1559; 2019. № 03/19/512/2435; 2019. № 03/19/527/2706; 2019. № 03/19/536/3114; 2019. № 03/19/540/3167; 2019. № 03/19/557/3657; 2019. № 03/19/563/3685; 2019. № 03/19/590/4129; 2020. № 03/20/631/1153.
16. Конституция Туркменистана от 18.05.1992 № 691-XII. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31337929#pos=6;-106.